

Originalni naučni rad
UDK 162.3:165.72

MAŠAN BOGDANOVSKI

PIRONIZAM I HJUMOV PROBLEM INDUKCIJE¹

Pironovčeva verovanja o svojim budućim utiscima predstavljaju nepremostiv problem za klasičnu interpretaciju pironizma, čiji je karakterističan primer pionirska knjiga Šarlote Staf o grčkom skepticizmu.² Grubo rečeno, da bih skicirao kontekst rasprave koja će se voditi u ovom radu, prema toj interpretaciji, delanje osobe koja je pironista može se objasniti samo pozivanjem na njena verovanja o utiscima, čime se izbegava pozivanje na nepoželjna verovanja o objektivnim činjenicama. Međutim, da bismo, ne pozivajući se na verovanja o činjenicama objektivnog sveta, objasnili kako je moguć bilo koji njen voljni čin, moramo joj pripisati verovanja o budućim utiscima. Problem leži u tome što našu svest o budućem toku sopstvenih utisaka moramo da posmatramo kao proizvod interakcije sa postojećim činjenicama, koji će na kraju dovesti do stvaranja tih utisaka. Sledi da je svest o sopstvenim budućim utiscima uvek posredna. Uvek neki sadašnji entitet ili stanje stvari tretiramo kao znak za ono što predstoji u budućnosti, a Seksta Empiričara kritika zaključivanja na osnovu znakova sprečava da prihvati da takva zaključivanja mogu dovesti do racionalno opravdanih zaključaka.

Sekst Empiričar ne pokazuje nikakvu tendenciju da dovede u pitanje gledište da se znaci mogu podeliti isključivo na komemorativne i indikativne.³ On bezrezervno usvaja stoičku četvorostruku podelu predmeta istraživanja, koja kategorizuje svaki mogući predmet istraživanja u četiri grupe: očigledne, povremeno neočigledne, prirodno neočigledne i apsolutno

1 Ovaj članak je nastao u okviru projekta broj 179041, "Dinamički sistemi u prirodi i društvu", Instituta za filozofiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

2 Stough, C.L., *Greek Skepticism*, Berkeley and Los Angeles, 1969.

3 PH 2.100-2 i M.8.151-5; PH je standardna oznaka za *Osnove pironizma* Seksta Empiričara, a M za spise pod zajedničkim naslovom *Adversus Mathematicos*. Prvi broj se odnosi na knjigu, a drugi na odeljak spisa.

neočigledne predmete istraživanja.⁴ Apsolutno neočigledni predmet istraživanja definisan je kao onaj o kojem nikada ne možemo ništa da znamo, ali svaka od sledećih tri kategorija povezana je sa određenim metodom sticanja racionalnih verovanja. Ukratko, očevidne stvari, kao što je na primer činjenica da je sada dan, saznajemo nekom vrstom neinferencijalne svesti o njima, koja može biti intelektualna ili perceptivna; povremeno neočevidne stvari, kao što je grad Atina, zahtevaju upotrebu komemorativnih znakova, a prirodno neočevidne, čiji su karakterističan primer teorijski entiteti prirodnih nauka, po pretpostavci, saznajemo posredstvom indikativnih znakova.⁵ Komemorativni znaci povezuju očigledne stvari sa privremeno neočiglednim, a indikativni povezuju očigledne stvari sa „prirodno” neočiglednim. Dalje, Sekst se uzdržava od suda o tome da indikativni znaci uopšte postoje.⁶ Da bi pironovčeva verovanja o budućim utiscima mogao smatrati racionalno opravdanim, morao bi da usvoji gledište da su opravdana zaključivanjem zasnovanim na komemorativnim znacima.

Međutim, delovi teksta koji uvode distinkciju između komemorativnih i indikativnih znakova veoma su jasni u pogledu toga da entitet x predstavlja komemorativni znak za entitet y samo ako su entiteti vrste x često opažani kao praćeni entitetima vrste y . Na taj način, odmah možemo uvideti da zaključci zasnovani na komemorativnim znacima mogu da budu racionalno opravdani samo ako je moguće opravdati pretpostavku da će prethodno opažene pravilnosti nastaviti da važe i u budućnosti, a posao opravdanja te pretpostavke nije ništa drugo do zadatak da opravdamo indukciju.⁷ I sama Šarlota Staf priznaje da je upotreba komemorativnih znakova opravdana samo ako se induktivno zaključivanje može racionalno braniti.⁸ Tako iz shvatanja da pironista sebe smatra osobom koja prosto živi u skladu sa opravdanim verovanjima o svojim utiscima sledi iznenađujući zaključak da Sekst u potpunosti prihvata valjanost induktivnog zaključivanja. Takav zaključak ne samo da je iznenađujuć, nego je i potpuno neprihvatljiv.

U drugoj knjizi *Osnova pironizma* Sekst Empiričar eksplicitno razmatra problem legitimnosti induktivnog zaključivanja i odlučno odbacuje indukciju kao nezadovoljavajući modus zaključivanja: „Lako je, smatram, odbaciti metod indukcije. Zato što, kada neki predlažu da se o univerzalnom

4 PH 2. 97-8 i M 8. 145-7.

5 PH 2.99 i M 8 149-51.

6 PH 1.103, 133; M 8. 156-8, 298.

7 Alan Bejli ovo ispravno vidi kao ključni momenat u kojem klasična interpretacija pironizma Šarlote Staf počinje da gubi tlo pod nogama. (Bailey, A, *Sextus Empiricus and Pyrrhonian Skepticism*, Oxford University Press, 2002, str. 235.) U daljem tekstu ćemo razviti Sekstov napad na indukciju i pokazati da se iz njega sasvim prirodno može rekonstruisati moderna Hjumova kritika indukcije.

8 Stough, *Greek Skepticism*, Berkeley and Los Angeles, 1969, str. 137.

nešto može ustanoviti indukcijom na osnovu partikularnog, oni to sprovode na osnovu pregleda svih ili nekih pojedinačnih instanci. Međutim, ako pregledaju neke, indukcija će biti nesigurna, pošto neke od pojedinačnosti koje su izostavljene mogu da se suprotstavljaju univerzalnom; dok, ako pregledaju sve, mučiće se da postignu nemoguće, pošto su pojedinačnosti beskrajne i bezbrojne. Dakle, po oba osnova, mislim da možemo zaključiti da je indukcija nevaljana.“⁹

Važno je imati na umu da ne možemo zaobići ovo beskompromisno pobijanje indukcije tako što ćemo ga prosto tretirati kao još jedan primer pironističke sklonosti ka argumentaciji *ad propria persona*. Sekst Empiričar ništa neće dobiti od korišćenja takve argumentacije, koja je upravljena isključivo na dogmatskog sagovornika, ako ona kao zaključak ima negaciju iskaza koje on smatra racionalno opravdanim. Sledi da, iako je bez sumnje istina da ta argumentacija ne dokazuje da je Sekst smatrao da je induktivno zaključivanje intrinzično nepouzđano, njeno prisustvo u tekstu svejedno garantuje da on nije smatrao racionalno opravdanim verovanje u pouzdanost indukcije.

Neće nam biti od pomoći ni pokušaj Šarlote Staf da umanjí efekat ovog Sekstovog komentara. Ona tvrdí da možemo shvatiti njegov pravi smisao tek kada uzmemo u obzir da je smešten usred rasprave o deduktivnim argumentima.¹⁰ Tokom te rasprave Sekst stalno napada deduktivno zaključivanje kao cirkularno, a Šarlota Staf tvrdí da je svrha njegove kritike indukcije zapravo iznošenje problema prisutnih u svakom pokušaju pružanja induktivne podrške premisama deduktivnih argumenata. Ona Sekstove komentare smatra upozorenjem da manjak izvesnosti koji prati induktivno zaključivanje znači da će svaki zaključak koji je dedukovan iz premisa zasnovanih na takvom zaključivanju uvek biti neizvestan, uprkos površinskoj strogosti prelaska sa premisa na zaključak. Međutim, nesposobnost indukcije da nam pruži zaključke koji bi bili apsolutno izvesni nije očigledno inkompatibilna sa njenom moći da nam donese rezultate koji su verovatno istiniti. Na taj način, Šarlota Staf dolazi do zaključka da se Sekst Empiričar protivio isključivo pokušajima da se prenaglasí konkluzivnost induktivnog zaključivanja. Indukcija proizvodi misaone rezultate koji su verovatno, a ne izvesno istiniti, a Sekst nema problema sa induktivnim argumentima sve dok priznajemo njihova ograničenja.¹¹

Takve teze pružaju izobličenu sliku teksta koji navodno nepristrasno pokušavaju da interpretiraju. Pre svega, nije tačno da se ovaj odeljak nalazi usred diskusije o deduktivnom zaključivanju. On je u stvari smešten između

9 PH 2.204, sopstveni prevod na osnovu izdanja Bury, R.G., *Sextus Empiricus*, Loeb Classical Library, Cambridge Mass, 1933-49.

10 Stough, *Greek Skepticism*, Berkeley and Los Angeles, 1969, str. 138.

11 Ibid, str. 139.

dela teksta o dedukciji i Sekstove rasprave o načinu na koji dogmatičari tretiraju definicije. PH 2.203 završava opaskom „Za sada je, onda, dovoljno toliko reći o silogizmima“. Dakle, sasvim je jasno da PH 2.203 predstavlja kraj rasprave o slabostima silogističkog zaključivanja. Sam Sekst Empiričar govori o izlaganju svog shvatanja silogizama kao o poslednjem delu diskusije o dedukciji.¹² Sledi da njegova kritika indukcije u PH 2. 204 nije deo pokušaja da pokaže da je deduktivno zaključivanje neizbežno cirkularno. Štaviše, PH 2. 205 počinje sledećim rečenicama: „Dalje, dogmatičari su veoma ponosni na svoje sistematsko proučavanje definicija, kome nalaze mesto u logičkoj podeli svog filozofskog sistema, kako ga nazivaju. Dopusite nam sada da iznesemo nekoliko zapažanja o definicijama“. (Sopstveni prevod.) Posle tih zapažanja o definicijama slede još opširnija izlaganja o podelama. U tom smislu, delu teksta o indukciji prethodi najava okončanja dopunskih rasprava o silogizmu, a posle njega sledi niz rasprava koje se uopšte ne odnose na značaj deduktivnog zaključivanja za sticanje istinitog verovanja. Nema razloga da PH 2.204 proglašimo za jedan od elemenata Sekstovog napada na deduktivno zaključivanje. Kontekst pasusa koji je ovde u pitanju je takvog karaktera da je jasno da je Sekstova kritika uperena protiv same indukcije, a ne indukcije koja treba da posluži kao dodatak deduktivnim dokazima.

U stvari, otkrićemo da je smisao mesta 2.204 jasnije izložen u PH 2.195-7. Sekst Empiričar tu insistira da je velika greška dedukovati partikularan iskaz iz univerzalnog, koji je navodno opravdan indukcijom: „Kad god zaključuju 'Svaki čovek je životinja, Sokrat je čovek, Sokrat je životinja' pokušavajući da iz univerzalnog iskaza 'Svaki čovek je životinja' dedukuju partikularni iskaz 'Sokrat je životinja', koji u stvari služi da (kao što smo pomenuli) indukcijom ustanovi univerzalni iskaz, oni zapadaju u grešku cirkularnog zaključivanja, pošto dolaze do univerzalnog iskaza induktivno, posredstvom svake pojedinačnosti ponaosob, a silogistički dedukuju partikularni iskaz iz univerzalnog.“¹³ (Sopstveni prevod.)

U skladu s tim, očigledno nema potrebe da se Sekst ponavlja u 2.204. Interpretacija Šarlote Staf bi nas primorala da taj deo teksta posmatramo samo kao preterano opskurno ponavljanje upozorenja koje je dato u PH 2. 195-7. Međutim, nema nikakvog razloga, niti neke posebne potrebe, da pretpostavimo da bi se Sekst upuštao u tako besmislen poduhvat. Sasvim je prirodno PH 2. 204 pročitati kao uopšteni napad na adekvatnost induktivnog zaključivanja. Problem je samo u tome što bi nas interpretacija Šarlote Staf primorala da zaključimo da se Sekst nepotrebno ponavlja, što nimalo ne ide u prilog takvoj interpretaciji.

¹² PH 2. 193-4.

¹³ PH. 2. 196.

Dakle, ustanovili smo da Sekstova kritika indukcije u PH 2. 204 ne može da se tretira kao deo kampanje podriivanja našeg poverenja u korisnost deduktivnog zaključivanja. Taj deo teksta moramo da posmatramo kao kritiku induktivnih argumenata, a ne kritiku neke posebne primene indukcije. Štaviše, obično slobodno možemo da pretpostavimo da, kad god Sekst Empiričar iznosi neku opštu kritiku određene vrste zaključivanja, on u stvari pokušava da nas ubedi da se uzdržimo od suda u pogledu moći takvih argumenata da nam obezbede bilo kakvo racionalno opravdanje zaključaka do kojih smo došli njihovom upotrebom.

Razmotrite, na primer, Sekstov stav prema naporima da se dokaže postojanje spoljašnjih stvari. Sekst u potpunosti prihvata Enesidemove trope, a oni ga vode zaključku da nijedna od naših tvrdnji o stvarima spoljašnjeg sveta ne poseduje nikakvo racionalno opravdanje. Na sličan način, Sekstov napad na argumente koji počivaju na navodnim indikativnim znacima ne završava pitomim zaključkom da ti argumenti nisu nepogrešivi. On je spreman da tvrdi da ne postoji više razloga za pretpostavku da indikativni znaci postoje, nego da ne postoje.¹⁴ Njegova kritika deduktivnog zaključivanja nije ograničena na trivijalnost da je ljudska pogrešivost takva da ponekad nevaljana zaključivanja smatramo deduktivno validnim, čak i kada ulažemo najveći trud da izbegnemo grešku. Nasuprot tome, Sekst Empiričar na sebe preuzima projekat iznošenja što veće mase argumenata koji će imati za cilj da nas dovedu do teško prihvatljivog zaključka da dokazi ne postoje.¹⁵

Dotakli smo se Sekstove kritike tri različite vrste zaključivanja: deduktivnog, zaključivanja koje počiva na indikativnim znacima i zaključivanja koje nastoji da opravda naša verovanja o spoljašnjem svetu. U sva tri slučaja na kraju smo došli do teze da smo primorani da se uzdržimo od suda o uspešnosti takvih argumenata unutar naše prakse opravdanja bilo kakvih zaključaka. Nema razloga da pretpostavimo da će se njegova kritika indukcije usamljeno izdvojiti, tako što će biti usmerena ka izazivanju opreznog folibilizma, umesto ka sveopštem uzdržavanju od suda.

Takva pretpostavka postaje još neprihvatljivija ako uzmemo u obzir činjenicu da se Sekstovo izlaganje kreće neposredno od rasprave o deduktivnom zaključivanju ka indukciji, ne dajući nam čak ni najmanji nagoveštaj da te dve diskusije treba da dovedu do različitih rezultata. Takođe, treba imati na umu da odeljci koji slede odmah posle rasprave o indukciji tvrde da su definicije beskorisne jer od njih nema nikakve koristi u podučavanju i razumevanju.¹⁶ Vidimo da je tekst u PH 2. 204 smešten u niz razmatranja čiji je cilj da nas primoraju da se uzdržavamo od suda o vrednosti određenih načina mišljenja. Nema nikakvog razloga da Sekst izabere takav kontekst za

14 PH 2. 103 i 133, M 8. 159 i 298.

15 PH 2. 171, 176, 179, 184; M 8. 390, 395, 462.

16 PH 2. 206.

svoju kritiku indukcije, ukoliko ta kritika nije usmerena i na izazivanje suspenzije verovanja. U skladu s tim, zbog prirode izlaganja koje okružuje PH 2. 204 i zbog Sekstovog odbijanja da naglasi kako ono služi nekoj posebnoj svrsi, veoma je teško poverovati da je Sekst indukciju smatrao legitimnim oblikom zaključivanja.

Još uvek nismo razmotrili najjači prigovor tezi da pironista može legitimno smatrati da indukcija proizvodi racionalno opravdane zaključke. Iz današnje perspektive, ozbiljan problem sa opravdanjem induktivnih zaključivanja proističe iz radova Dejvida Hjuma. Hjum tvrdi da su svi induktivni zaključci zasnovani na principu prema kojem instance, o kojima nemamo nikakvo iskustvo, moraju da liče na one o kojima smo imali iskustvo, a tok prirodnih zbivanja uvek ostaje isti.¹⁷ Odmah zatim nastavlja da dokazuje nemogućnost opravdanja ovog ključnog principa. Međutim, kada govorimo o tim argumentima, važno je istaći da je celokupni tok izvođenja u njima moguće rekonstruisati na osnovu premisa koje već koristi Sekst Empiričar.

Ovde ipak moramo da budemo oprezni. Pironistička gledišta o sopstvenoj argumentaciji su samopobijajuća. Razmišljajući o svojim argumentima, pironista je na kraju prinuđen da se uzdrži od suda o svim neočevidnim predmetima istraživanja. To ga vodi u uzdržavanje od suda o ispravnosti samih argumenata koji su proizveli njegov *epoche*. Štaviše, sasvim je jasno da je Sekst u potpunosti spreman da argumentaciju upotrebi samo *ad propria persona*, koja je namenjena isključivo skeptičkoj eksploataciji verovanja njegovih dogmatskih protivnika. Na taj način, njegova spremnost da iznese neki argument koristeći partikularne premise uopšte ne dokazuje da Sekst zaista veruje da su te premise istinite.

S druge strane, svesni smo da je Sekst došao do svoje pironističke filozofske zrelosti samo zbog toga što je prethodno prihvatao najširi dijapazon negativnih epistemoloških argumenata. Očigledno je da bi svako detaljno izlaganje filozofskog puta jednog pironovca bilo nepotpuno ako ne bismo izložili skeptičke argumente koji su na njega uticali da se razvije u nekoga ko se uzdržava od svih verovanja o neočevidnim stvarima. Dalje, Sekst Empiričar eksplicitno kaže da je prva knjiga *Osnova pironizma* namenjena tome da posluži kao opšti opis distinktivnih svojstava pironističkog puta.¹⁸ Izgleda da iz ovoga sledi da možemo biti sigurni da negativni argumenti, kako su izloženi u ovoj knjizi, predstavljaju argumente koji vrše veliki uticaj na pironistu u razvoju.

Oni mogu da izvrše takav uticaj samo ako su argumenti koje će pironista u razvoju prihvatiti kao one koji imaju valjanu inferencijalnu strukturu i istinite premise. Štaviše, osoba koja prihvata da određena tvrdnja

¹⁷ Hjum, D, *Rasprava o ljudskoj prirodi*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1983, str. 88.

¹⁸ PH 1. 5

predstavlja istinitu premisu kada se koristi u nekom argumentu, mora da je prihvati kao istinitu u svim drugim argumentima. To znači da je istina da će, ako budući pironista prihvati inferencijalnu strukturu i pojedinačne premise upotrebljene u hjumovskim argumentima, biti obavezan da prihvati i zaključke tih argumenata. Dalje, opšti skeptički argumenti koji su izloženi u prvoj knjizi *Osnova pironizma* predstavljaju argumente od kojih se može očekivati da će proizvesti prihvatanje kod budućeg pironiste. Sledi da, ako je moguće rekonstruisati Hjumov argument iz premisa i zaključaka upotrebljenih u tim opštim skeptičkim argumentima, onda se pironista u razvoju mora obavezati na Hjumov zaključak da induktivni zaključci nisu racionalni.

Naravno, pironista će odbaciti svoja verovanja kada usvoji potpuno uzdržavanje od suda u pogledu svih neočevidnih stvari. Međutim, on više neće imati sklonost da zameni verovanje da nijedan induktivni zaključak nije racionalan pozitivnim verovanjem da su neki induktivni zaključci racionalni. Na taj način, verovanje pironovca u razvoju da nijedan induktivni zaključak nije racionalan dovodi do toga da zreli pironovac mora da se uzdrži od suda o racionalnosti bilo kojeg induktivnog zaključka. Iz toga možemo da zaključimo da, ako pironovac ima verovanje da su neki induktivni zaključci racionalni, onda pironovac u razvoju mora da na nedopustiv način izbegava implikacije sopstvenih argumenata. Sledi da svaka interpretacija pironizma, koja nam omogućava da ga posmatramo kao koherentno filozofsko stanovište, mora prihvatiti da mogućnost rekonstruisanja Hjumovih argumenata, od materijala korišćenog u opštim argumentima Prve knjige *Osnova pironizma*, pokazuje da i zreli pironista ne može da veruje da je indukcija legitiman oblik zaključivanja.

Značaj takve rekonstrukcije Hjumovih argumenata sada nam je jasan. Ne moramo ni da izbegavamo da koristimo materijal iz drugih Sekstovih spisa. Na mnogim mestima Sekst jednostavno *opisuje* stanovište pironiste, umesto da argumentiše u prilog odsustva verovanja. U tom smislu, prilično je bezbedno izmešati premise izdvojene iz takvih deskriptivnih tekstova sa premisama negativnih epistemoloških argumenata koje izlaže u *Osnovama pironizma*.

Jedna od ključnih premisa Hjumovog argumenta protiv racionalnosti indukcije je tvrdnja da nije moguće dati dokaz principa uniformnosti. Hjum potkrepljuje ovu premisu insistiranjem da lako možemo zamisliti promenu toka prirodnih zbivanja i kaže da je formiranje jasne ideje bilo koje stvari neporeciv argument za njenu mogućnost i da samo po sebi predstavlja odbacivanje svakog pokušaja dokazivanja protiv nje.¹⁹ Povrh toga, Hjum zastupa stanovište da svako ispravno nedemonstrativno opravdanje neke tvrdnje mora da bude zasnovano na iskustvu koje smo imali do trenutka kada smo pokušali da je opravdamo. Njegova eliminacija mogućnosti de-

19 Hjum, D, *Rasprava o ljudskoj prirodi*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1983, str. 88.

monstrativnog opravdanja dozvoljava mu da zaključi da pretpostavka da tok prirode ne može biti predmet arbitrarnih promena može da se opravda samo pozivanjem na svedočanstvo koje pruža prošlo iskustvo. Hjum na raspolaganju ima impresivan argument kojim će pokazati da je svako takvo pozivanje beskorisno.

Pretpostavka da prirodni tok zbivanja nije predmet arbitrarnih promena nije isto što i pretpostavka da se do sada nije desila nikakva arbitrarna promena. Prva pretpostavka, koja i jeste predmet Hjumovog bavljenja, može biti ispravna samo ako je tačno da se nikakva arbitrarna promena neće dogoditi bilo kada u budućnosti. Sledi da je tu pretpostavku nemoguće opravdati bez opravdanja teze o događajima koji nam tek predstoje. Međutim, Hjum je krenuo od stanovišta da su sva zaključivanja sa prošlih iskustava na događaje koje još nismo iskusili zasnovana na pretpostavci da tok prirode nije predmet arbitrarnih promena. U skladu s tim, on tvrdi da je jasno da nas pokušaj opravdanja pretpostavke o uniformnosti pozivanjem na prošla iskustva jednostavno uvlači u lanac zaključivanja koji je upadljivo cirkularan.²⁰ Uloga koja je prvobitno pripisana pretpostavci o uniformnosti sastojala se upravo u pružanju osnova za naše zaključke sa premisa o instancama koje su bile opažene na zaključke o instancama koje bi tek trebalo opaziti. Kada ne bismo mogli da opravdamo princip uniformnosti, onda bi i tim zaključcima nedostajalo svako racionalno opravdanje. Na taj način, naše iskustvo do sadašnjeg trenutka može da predstavlja razumnu osnovu za prihvatanje principa uniformnosti samo ako smo već u posedu opravdanja principa uniformnosti. Dakle, pozivanje na prošlo iskustvo pretpostavlja ono što bi tek trebalo dokazati jer pretpostavljeno opravdanje principa uniformnosti počiva na njegovom zaključku kao jednoj od premisa.

Nema osnova za često ponavljenu optužbu da Hjumov argument zavisi od neopravdane pretpostavke o tome da zaključivanje ne može da bude „dobro“ ili „racionalno“, ukoliko nije deduktivno validno.²¹ Kao što smo videli, Hjum zaista pretpostavlja da naša induktivna zaključivanja nisu opravdana ukoliko ne verujemo opravdano u istinitost principa uniformnosti. Ipak, nema nikakve potrebe da zaključimo da Hjum prosto pretpostavlja tako nešto, zbog toga što on smatra da nam je premissa o uniformnosti potrebna pre nego što izvedemo valjana deduktivna zaključivanja iz iskaza o događajima koji su se desili u prošlosti, na događaje koji tek treba da se dogode.

²⁰ Ibid. 88-89.

²¹ Na takvoj optužbi se zasniva čak i interpretacija Hjuma od strane nekih veoma poznatih filozofa i proučavalaca Hjumovog dela, kao što su Strosn (Strawson, P.F, *Introduction to Logical Theory*, London, 1952) i Stouv (Stove, D.C, *Probability and Hume's Inductive Scepticism*, Oxford, 1973).

Pogledajmo situaciju u kojoj se nalazi naučnik koji priznaje da nema nikakav razlog za pretpostavku da će princip uniformnosti važiti i u domenu kvantnih fenomena. Kakva će biti naša reakcija ako on zatim kaže da na osnovu svojih opažanja kvantnih fenomena u prošlosti može racionalno verovati da će određena pravilnost nastaviti da se javlja i u budućnosti? Očigledno je da ćemo biti začuđeni. Ne bismo mogli da pronađemo neku interpretaciju ovih iskaza, a da ne budemo prinuđeni da zaključimo da jedan od njih mora biti lažan. Štaviše, naše čuđenje neće prestati čak i kada uzmemo u obzir da obično ne odbacujemo zaključke, kao neopravdane, samo zato što su deduktivno nevaljani. Zato nam izgleda neporecivo da je naše razumevanje pojma racionalnog opravdanja takvo da svi implicitno priznajemo nemogućnost da prošle pravilnosti unutar nekog domena pruže bilo kakvo opravdanje za iskaze o budućnosti, ukoliko nismo upeli da opravdamo verovanje da pretpostavka o uniformnosti zaista važi u tom domenu. Neizbežno sledi da se moramo složiti sa Hjumom da nijedno od naših induktivnih zaključivanja nije racionalno opravdano, ukoliko ne opravdamo tvrdnju da princip uniformnosti važi u nekom domenu. Naša spremnost da razmotrimo mogućnost postojanja dobrih zaključaka koji nisu deduktivno valjani nimalo ne umanjuje snagu njegovog skeptičkog argumenta.

Vidimo da Hjumovi argumenti protiv racionalnosti indukcije imaju jednostavnu i pravolinijsku strukturu. U optičaju su samo četiri premise, a upravo smo videli da nam naš pojam racionalnog opravdanja ne dozvoljava priklanjanje tezi da induktivno zaključivanje u datom domenu može biti racionalno opravdano čak i kada nemamo opravdanje da pretpostavimo važenje principa uniformnosti u tom domenu. Igleđa da svakoga ko odbacuje Hjumovu prvu premisu moramo posmatrati kao nekoga ko je nije razumeo.

Međutim, Hjumova druga premisa predstavlja tvrdnju da je nemoguće opravdati princip uniformnosti demonstrativnim dokazivanjem. Hjum, svakako, potkrepljuje svoju premisu pozivanjem na zamislivost arbitrarne promene u prirodnom toku zbivanja, ali Sekst nikada ne uvodi princip da zamislivost implicira mogućnost. Zato bismo mogli pomisliti da naš pokušaj rekonstrukcije Hjumovog argumenta u tom trenutku neizbežno mora da doživi propast. U stvari, takva pesimistička procena je prilično preuranjena.

Svaki potencijalni dokaz principa uniformnosti nužno spada u dve kategorije: može da bude instanca čisto *a priori* zaključivanja ili može pokušati da tvrdi da je stvarni tok naših prošlih iskustava bio takav da tačnost principa uniformnosti sledi nužno. Nije teško pronaći delove spisa Seksta Empiričara koji jasno pokazuju da pironista neće biti spreman da prihvati ni jednu ni drugu mogućnost. PH 1. 128 opisuje čula kao vodiče duha, a PH 1. 99 naglašava da nemogućnost čulnog saznanja spoljašnjih stvari automatski sprečava razum da stekne znanje o spoljašnjim objektima.

Postaje jasno da pironista u razvoju neće prihvatiti tezu da čisto *a priori* zaključivanje može da nam otkrije bilo šta o objektivnim ili subjektivnim činjenicama.

Slično tome, pretpostavka da će budući pironista moći da prihvati drugu od dve prividne mogućnosti podrivena je Sekstovim nedvosmislenim insistiranjem da se pironista uzdržava od verovanja u indikativne znakove. Tako suspenzija verovanja postaje proizvod upoznatosti pironiste u razvoju sa nizovima argumenata koji treba da pokažu da indikativni znaci ne postoje,²² a uspešnost tih argumenata u proizvođenju takvog rezultata uverava ga da mora biti makar sklon da prihvati neke od njih. Štaviše, Sekst definiše indikativni znak kao onaj koji nije jasno povezan sa stvari koju označava, već označava ono čega je znak posredstvom sopstvene specifične prirode i ustrojstva.²³ Ta definicija navodi na zaključak da je indikativni znak bilo kakav znak koji počiva na pretpostavljenom postojanju nužne veze između sebe samog i stvari koju označava. Uopšte ne iznenađuje to što se Sekst ne usteže da tvrdi da dokazi, to jest argumenti kojima dedukujemo neočigledne zaključke iz očiglednih premisa, predstavljaju jedan oblik indikativnih znakova.²⁴

Jasno je da će prihvatanje zaključka da ne postoje indikativni znaci, od strane budućeg pironiste, značiti da on mora prihvatiti i nemogućnost dedukovanja principa uniformnosti iz premisa koje samo opisuju naša prošla iskustva. Važenje principa uniformnosti nije očigledno. Dakle, svaka takva dedukcija predstavljaće paradigmatičan primer argumenta koji Sekst Empiričar klasifikuje kao dokaz, te smo upravo videli da svako ko smatra da ne postoje indikativni znaci nužno smatra i da ne postoje ni dokazi ove vrste. Tako smo pokazali da se pironista u razvoju implicitno obavezao na prve dve premise Hjumovog argumenta protiv racionalnosti induktivnog zaključivanja. Očigledno je da budući pironista neće imati šta da prigovori tezi da princip uniformnosti ne može da bude opravdan pozivanjem na činjenicu da u toku prirodnih zbivanja u prošlosti nije došlo do arbitrarnih promena. Takav potez bi bio upadljivo cirkularan, a prva knjiga *Osnova pironizma* sadrži nekoliko eksplicitnih kritika cirkularnog zaključivanja. Tako, na primer, PH 1.115-7 odbacuje mogućnost opravdanja kriterijuma istine nekim dokazom, zbog toga što bi to neizbežno podrazumevalo cirkularnost ili beskonačni regres. Sekst Empiričar o neprihvatljivosti cirkularnosti, kao jedne od opcija, kaže sledeće: „Tako kriterijum i dokaz bivaju uvučeni u kružno zaključivanje, pri čemu za oba postaje jasno da su neverodostojni. Naime, pošto svaki od njih zavisi od verodostojnosti onog drugog, jednom nedostaje

22 PH 2. 103; M 8. 159-161.

23 PH 1. 101.

24 PH 2. 96, 122, 134; M 8. 299.

verodostojnost onoliko koliko i drugom“.²⁵ Dalje, peti Agripin trop bavi se isključivo cirkularnim argumentima. Sekst ga opisuje kao trop na koji se pozivamo „kada dokaz koji bi trebalo da potkrepljuje stvar koju dokazujemo zahteva dokaz izveden upravo iz te stvari koju i dokazujemo; u ovom slučaju, pošto ne možemo da pretpostavimo jednu od njih kako bismo dokazali onu drugu, mi se uzdržavamo od suda u vezi obe.“²⁶

Jedina premisa koja preostaje je ona prema kojoj opravdanje principa uniformnosti mogu da pruže samo demonstrativan dokaz ili pozivanje na prošle pravilnosti. Sekst Empiričar ne pokazuje nikakvu želju ni da razmotri mogućnost da postoje neki drugi načini dolaženja do racionalnog verovanja osim onih koje je izveo iz stoičke četvorostruke podele predmeta istraživanja. Dakle, kada bi budući pironista razmišljao o principu uniformnosti kao racionalno opravdanom, on bi morao da ga posmatra kao opravdanog isključivo jednim od tri metoda koje sam pomenuo na početku teksta: neinferencijalnom perceptivnom ili intelektualnom svešču, upotrebom komemorativnih znakova i upotrebom indikativnih znakova. Odmah možemo odbaciti hipotezu da pironista u razvoju može posmatrati princip uniformnosti kao neinferencijalno opravdan. Niko ne bi bio spreman da tvrdi da je moguće imati neposrednu perceptivnu svest o događajima koji tek treba da se dogode. Uz to, pretpostavka da neko može imati intelektualnu intuiciju koja opravdava njegovo verovanje da princip uniformnosti važi, ekvivalentna je pretpostavci da ljudski razum potpuno *a priori* može saznati netrivialne istine, a već smo videli da je ova optimistična procena dometa čistog apriornog mišljenja odbačena i u PH 1. 99 i u PH 1.128.

U stvari, moramo da razmotrimo samo dve potencijalne forme opravdanja. Ako budući pironista ne veruje da je princip uniformnosti opravdan zaključivanjem koje koristi neke navodne komemorativne ili indikativne znakove, onda on ne veruje da princip uniformnosti ima bilo kakvo racionalno opravdanje. Međutim, argumenti koji su zasnovani na indikativnim znacima proizvode zaključke koji moraju da budu istiniti ako je indikativni znak o kojem je reč stvarno prisutan. Nezamislivo je da indikativni znak može biti prisutan kada je zaključak lažan. Dakle, svaki zaključak zasnovan na navodnom indikativnom znaku važio bi za Hjumov demonstrativni dokaz. S druge strane, zaključak zasnovan na komemorativnom znaku zavisi od pretpostavke da će pravilnosti, koje su opažene u prošlosti, nastaviti da važe i u budućnosti. Upravo to svojstvo komemorativnih znakova nas je prvobitno navelo da zaključimo da su zaključci koji se temelje na njima racionalno opravdani samo ako je indukcija racionalno opravdana. Jasno je da zaključci-

25 PH 1. 117, preveo Pavle Stojanović, *Skeptički priručnik 1, antički skepticizam*, Plato i Institut za filozofiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2007.

26 PH 1. 169, *ibid.*

vanja koja su zasnovana na komemorativnim znacima nisu alternativa induktivnim zaključivanjima. Ona prosto jesu induktivna zaključivanja.

Sledi da je i Hjumova četvrta premisa, da princip uniformnosti uopšte ne može biti opravdan ukoliko nije opravdan demonstrativnim dokazivanjem, premisa koja će upravljati prihvatanjem verovanja kod budućeg pironovca. To znači da smo pokazali da je pironista u razvoju saglasan sa svim premisama Hjumovog argumenta protiv racionalnosti indukcije. Štaviše, inferencijalna struktura Hjumovog argumenta je toliko jednostavna i direktna da smo prinuđeni da tvrdimo da će pironista u razvoju prihvatiti njegove zaključke. Hjumova teza je da induktivnom zaključivanju akutno nedostaje racionalno opravdanje, a pironista nikada ne može imati razloge da zameni svoje nekadašnje negativne epistemološke zaključke pozitivnim zaključcima o dostupnosti racionalno opravdanih verovanja. Jasno je da pironovac neće prihvatiti da je indukcija racionalno opravdana, već će se, u svom stilu, uzdržati od suda u pogledu racionalnosti indukcije.

Ovaj zaključak zadaje razoran udarac klasičnoj interpretaciji pironizma Šarlote Staf. Delanje pironiste ne može da bude objašnjeno samo posredstvom njegovih verovanja o prošlim i budućim utiscima. Svako objašnjenje koje u potpunosti počiva na pretpostavljenim verovanjima pironiste o sopstvenim utiscima mora da se u nekom svom koraku pozove na verovanja o budućim utiscima. Na početku smo tvrdili da, kada bi pironista imao racionalna verovanja o sopstvenim utiscima, onda bi te utiske morao da opravda indukcijom. Činjenica da on ne može smatrati indukciju oblikom zaključivanja koji nam daje racionalno opravdane zaključke primorava nas da prihvatimo da ne može ni svoja verovanja o sopstvenim budućim utiscima smatrati racionalno opravdanim. Sledi da se svako uspešno objašnjenje voljnih činova pironista mora pozvati na bar jedno verovanje koje istupa iz okvira verovanja koja oni mogu legitimno da smatraju racionalno opravdanim.

Jedini izlaz iz ove situacije je da odbacimo mogućnost objašnjenja delanja pironiste na osnovu bilo kakvih verovanja o sopstvenim utiscima.²⁷ Tu nam nisu od pomoći ni najnovije varijante klasične interpretacije pironizma, prema kojima pironista prihvata verovanja u jednom sasvim specifičnom smislu. Naime, opšte je mesto da se pironista ne uzdržava od suda u pogledu sopstvenih afekata, kao što su bol ili glad. Ako je gladan i ako ga nešto boli, pironista će bez ustezanja priznati da je gladan ili da oseća bol. Prema pomenutim interpretacijama pironizma, utisci su samo jedna vrsta afekata, koje pironista prihvata i o kojima ima verovanja, za razliku od

27 U tekstu „Pironista može da živi svoj pironizam“ i sam zastupam jednu verziju ove, klasične interpretacije pironizma, uz ogradu da utiske pironiste treba shvatiti neepistemički, tako da ne izazivaju čak ni tendenciju ka verovanju da je zaista slučaj ono što je sadržaj utiska, iako ne možemo izbeći verovanja o sopstvenim utiscima. (*Filozofski godišnjak*, 20/2007, Beograd).

odsustva verovanja o stvarima objektivnog sveta. Njegova nedogmatska verovanja su zapravo verovanja o sopstvenim utiscima.²⁸ U tom smislu, pironista bi navodno zaista mogao da živi život bez dogme, ako dogme shvatimo kao verovanja o objektivnoj stvarnosti. Međutim, ukoliko je ovde izložena interpretacija pironističke kritike indukcije tačna i ukoliko usvojimo Bejljevo insistiranje da pironisti moramo pripisivati verovanja o budućim utiscima, klasična interpretacija nam pruža jednu duboko nekoherentnu sliku pironizma.

10.11.2012.

Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Literatura

- Bailey, A, *Sextus Empiricus and Pyrrhonian Skepticism*, Oxford University Press, 2002.
- Bett, R, (ed.) *The Cambridge Companion to Ancient Scepticism*, Cambridge University Press, 2010.
- Bogdanovski, M, „Pironista može da živi svoj pironizam“ *Filozofski godišnjak 20*, Institut za filozofiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2007.
- Bury, R.G, *Sextus Empiricus*, (4 vols.), Loeb Classical Library, Cambridge Mass, 1933-49.
- Hjum, D, *Rasprava o ljudskoj prirodi*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1983.
- Perin, C, „Scepticism and Belief“, u Richard Bett (ed.), *The Cambridge Companion to Ancient Scepticism*, Cambridge University Press, 2010.
- Stove, D.C, *Probability and Hume's Inductive Scepticism*, Oxford University Press, 1973.
- Strawson, P.F, *Introduction to Logical Theory*, Routledge, London, 1952.
- Stough, C.L, *Greek Skepticism*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1969.
- Pavle Stojanović, (priređio) *Skeptički priručnik 1, antički skepticizam*, Plato i Institut za filozofiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2007.

28 Tako ovu interpretaciju sažima Kejsi Perin u Perin, C, „Scepticism and Belief“, Richard Bett (ed.), *The Cambridge Companion to Ancient Scepticism*, Cambridge University Press, 2010, str. 161.

MAŠAN BOGDANOVSKI
PYRRHONISM AND HUME'S REJECTION OF INDUCTION
(Summary)

Sextus' rejection of induction poses a serious problem for Charlotte Stough's classical interpretation of Pyrrhonism. Her explanation of Pyrrhonist action is not available to the classical interpretation, because it implies that a Pyrrhonean has beliefs about his future impressions. In this article, the main premises of Hume's rejection of induction are reconstructed from Sextus' account of commemorative and indicative signs. The Pyrrhonean is not entitled to hold rational beliefs about his future impressions due to his implicit commitment to the Humean criticism of inductive inferences and the details of Sextus' own criticism of the rationality of induction. Some recent attempts of improving and developing the classical interpretation are not of much help here, because they contain the vicious assumption that the possibility of Pyrrhonist actions is accounted for by recourse to his beliefs about his impressions. Whatever interpretation we are able to give to these beliefs, Sextus' rejection of induction and its Humean implications prove that the classical interpretation of Pyrrhonism is not able to provide a coherent picture of the Pyrrhonean life and actions.